

Vervallen rubriceringsaanduiding

Aan de leden van
het Kwaliteitsteam Renovatie Binnenhof

Rijksvastgoedbedrijf
Atelier Rijksbouwmeester

Korte Voorhout 7
Postbus 16169
2500 BD Den Haag

Contactpersoon
10.2.e Wob

@rijksoverheid.nl

Datum
7 juli 2021

verslag

Bijeenkomst Kwaliteitsteam

Vergaderdatum en -tijd 7 juli 2021 2021, 9:00 – 12:00 uur
Vergaderplaats Webex (digitaal)

Aanwezig

Floris Alkemade (Rijksbouwmeester), 10.2.e Wob (stedenbouw), 10.2.e Wob (erfgoed), 10.2.e Wob (duurzaamheid), 10.2.e Wob (politieke geschiedenis), 10.2.e Wob (secretaris).

Afwezig met kennisgeving
Marc Unger (RVB)

Sylvia Karres (Karres & Brands), 10.2.e Wob (Karres & Brands), Pi de Bruijn (Architekten Cie), 10.2.e Wob (RVB), 10.2.e Wob (RVB).

Toehoorders

10.2.e Wob (ARBM), 10.2.e Wob (ARBM), 10.2.e Wob (Tweede Kamer), 10.2.e Wob (RVB), 10.2.e Wob (RVB), 10.2.e Wob (RVB), 10.2.e Wob (RVB), 10.2.e Wob (RVB).

Opening en welkom

Floris opent de vergadering. De verslagen van de bijeenkomsten van het Kwaliteitsteam van 10 maart, 14 april, en 12 mei jl. zijn door de leden goedgekeurd en worden formeel vastgesteld. Daarnaast geeft Floris een terugkoppeling van een gesprek dat hij als voorzitter van het Kwaliteitsteam met de welstandscommissie van Den Haag heeft gehad. Uit het gesprek kwam naar voor dat de welstandscommissie en het Kwaliteitsteam elkaar kunnen versterken in de boodschap om kwaliteit en samenhang van de verschillende ingrepen die worden gedaan in en rondom het Binnenhof nadrukkelijker naar voor te brengen. De focus ligt hierbij onder andere op de centrale publieksentree van de Tweede Kamer, de ruimtelijke impact van de installaties, en de totstandkoming van de groene gracht.

Hofplaats en centrale publieksentree Tweede Kamer

De ontwerpers presenteren het ontwerp voor de publieksentree van de Tweede Kamer. Het ontwerp is in de afgelopen weken doorontwikkeld en is een combinatie van de eerder gepresenteerde modellen van de schelp en het entreetheater (zie verslag van bijeenkomst Kwaliteitsteam 10 maart jl.).

Hofplaats, Hof van Albemarle, Buitenhof

De ontwerpers geven aan dat de situering van de publieksetree op de Hofplaats vraagt om een herinterpretatie van de betekenis van deze pleinruimte. Het kan gezien worden als een kans om de oorspronkelijke functie van het Buitenhof als voorplein voor het Binnenhof in ere te herstellen. Het ontwerp voor de Hofplaats en de entree van de Tweede Kamer hangt nauw samen met de andere ingrepen die worden gedaan in de buitenruimte, zoals het voorstel voor de nieuwe gracht voor het gebouw van de Raad van State, de herinrichtingsplannen van de gemeente voor het Buitenhof en de inrichting van het hof van Albemarle.

De Hofplaats met het Hof van Albemarle is door de doorbraak van Berlage tot een restruimte geworden die nooit goed vorm heeft gekregen. De huidige inrichting en de kastanjabomen langs de Hofweg benadrukken de verkeersdoorbraak in plaats van de pleinruimte. Uitgangspunt voor het ontwerp van de Hofplaats en het Hof van Albemarle is het maken van één stedelijke vloer die zich uitstrekt van gevel tot gevel. De pleinvloer zorgt voor samenhang en kent een gemixt gebruik als 'shared space'. Belangrijk hierbij is de keuze van de bestrating. De pleinruimte wordt voorzien van een lichte kleur natuursteen, die omzoomd wordt door mangaanklinkers. De natuursteen sluit aan bij de materialisatie van de vloer in het gebouw van de Tweede Kamer. Binnen en buiten lopen in elkaar over.

Bomen en vergroening van de pleinruimte

Om de ondergrondse scanhal voor de publieksetree te kunnen maken, moeten een aantal van de bestaande kastanjabomen worden gekapt. Daarnaast worden er een aantal nieuwe bomen in het voorstel gepland. Op de huidige Hofplaats bevinden zich momenteel 9 bomen, bij het Hof van Albemarle zijn dit er 14. In het voorstel van de ontwerpers komen er 11 bomen op de Hofplaats en 21 bomen bij het Hof van Albemarle. Er worden verschillende boomsoorten gepland – lindes, kastanjes en fladder iepen – om zo een grotere biodiversiteit te creëren en beter bestand te zijn tegen ziektes. Het onderscheid tussen het Hof van Albemarle en de Hofplaats wordt gemaakt door verschillen in boomstructuur. Op de Hofplaats wordt de lijnstructuur van kastanjabomen getransformeerd naar boomgroepen die de pleinruimte als verblijfsplaats vormgeven. Op het Hof van Albemarle wordt een bladerdak van een dichte gridstructuur van bomen gemaakt. Er wordt een extra boom gepland bij het Singelpleintje. **10.1.b Wob**

In het ontwerp wordt met 24% vergoend. Deze vergroening vindt plaats in grote groenvlakken die zorgvuldig gepositioneerd zijn rond de bomen en ook een belangrijke rol spelen bij het begeleiden van bezoekersstromen en de aanrijbeveiliging. Rond de groenvlakken worden zitranden gemaakt van ongeveer 50 centimeter hoog. De groenvlakken worden met een consistente groenkleur ingericht, bestaande uit een basis van siergrassen met verfijnde vaste planten in bloei.

Groote ondergrondse entreehal i.r.t bomenplan

Er worden verschillende varianten van de ondergrondse scanhal getoond. De grootte van de scanhal heeft gevolgen voor de bomen die op het plein behouden/aangepland kunnen worden. Indien er in de ondergrondse hal geen omloop rond de trap gemaakt wordt, kan een belangrijke volwassen kastanjaboom behouden blijven.

Publieksentree

De combinatie van het 'schelpmodel' en 'entreetheater' voor de publieksentree van de Tweede Kamer heeft tot een ontwerp van een ovaalvormige inkeping in de Hofplaats geleid. De entree ligt aan een verdiept plein, dat via een luie trap te bereiken is. Rond de ovaalvormige inkeping bevinden zich natuurstenen zittreden met houten elementen, waardoor het hoogteverschil wordt verzacht en er mensen kunnen zitten rondom de verdiepte ruimte. Het ontwerp voor de entree gaat door haar holle vorm een dialoog aan met de bovenliggende Plenaire Zaal. In de rand van de holle toegang van de publieksentree zou artikel 1 van de grondwet gebeiteld kunnen worden.

Er wordt een natuurlijk verloop in het plein van de Hofplaats gemaakt, waardoor men ziet waar zich de trap naar de ondergrondse entreehal bevindt. Op deze manier ontstaat er een vloeiende overgang vanuit de bovenliggende pleinruimte naar de publieksentree. Bij de trap worden twee bordessen gemaakt. Er is veel aandacht besteed aan de beloopbaarheid van de trap. Het voorstel is om de trap door middel van een waterelement te organiseren. Water kan bijdragen aan de verblijfskwaliteit van de plek. Bewegend water is ook aantrekkelijk wanneer de publieksentree gesloten is en ontleent omgevingsgeluid bij de toegang tot de Tweede Kamer.

Liftelement

Het liftelement (met een diameter van 4.30 meter en een hoogte van 6 meter) speelt een belangrijke rol in het ontwerp en is gepositioneerd op de as van het Spui en de route van Prodemos. Men komt via de lift op een logische plek in de ondergrondse entreehal terecht. In het element worden twee liften gemaakt ten behoeve van redundantie. Er wordt nog gewerkt aan de vormgeving. De architect geeft aan dat het een attractief object moet worden.

Entreehal – publiek, pers, politiek

In de entreehal worden drie verschillende toegangen gemaakt voor verschillende doelgroepen (kamerbewoners, bezoekersgroepen, individuen). Door het **10.2.g Wob** wordt nog gewerkt aan een onderzoek naar loopstromen.

De entree is een belangrijk onderdeel van het Tweede Kamergebouw. De ontwerpers willen de Statenpassage hergroeperen om zo een plek te creëren waar politiek, pers en publiek elkaar kunnen ontmoeten.

Reactie Kwaliteitsteam:

- Dank voor de presentatie en complimenten voor de planontwikkeling. Er is met veel aandacht en zorgvuldigheid ontworpen. Het is een mooi en symbolisch ontwerp geworden dat goed aansluit op de bestaande context. Het voorstel voor de nieuwe inrichting van de Hofplaats wordt een grote verbetering ten opzichte van de huidige situatie.
- **10.1.b Wob**
- Er wordt door de leden van het Kwaliteitsteam gevraagd in hoeverre er is overwogen om de ondergrondse entreehal te spiegelen, zodat er meer bestaande bomen behouden zouden kunnen blijven.

De ontwerpers antwoorden dat dit niet mogelijk is omdat er een bepaalde afstand gehouden moet worden ten opzichte van de bestaande bebouwing van de Kortenhorstvlugel in verband met de kwetsbare fundering.

- Het Kwaliteitsteam benadrukt dat het goed zou zijn als de ingrepen zoals het voorgestelde waterelement bij de trap of de vormgeving van de lift een bepaalde betekenis krijgen. Kan er bij het waterobject bijvoorbeeld een koppeling gemaakt worden met regenwateropvang of met het Spui? Het is van belang om een goede onderbouwing te hebben voor een ingreep, die op meer gebaseerd is dan alleen een esthetische dan wel functionele overweging.
Advies: onderzoek hoe het waterobject in de trap en het liftelement meer betekenis kunnen krijgen in het ontwerp voor de publieksentree van de Tweede Kamer.
- De ingreep van het waterelement kan prachtig worden. Het Kwaliteitsteam vraagt aandacht voor een aantal praktische zaken met betrekking tot het waterobject en de ondergrondse entree.
Advies: Onderzoek of vragen met betrekking tot praktische zaken zoals beheer, veiligheid en onderhoud in het ontwerp van de trap met waterelement kunnen worden opgelost.
- Het Kwaliteitsteam vraagt zich af hoe de vormgeving van het liftelement zich tot de achterliggende monumentale gevelwand verhoudt.
- Gevraagd wordt of de ontwerpers meer kunnen vertellen over de aansluiting van de stedelijke ruimte op de publieksentree. Hoe sluiten de looproutes vanuit het Spui en de Lange Poten aan op de trap naar de ondergrondse entree? Is de ingreep voldoende leesbaar voor bezoekers en passanten?
- Er wordt gevraagd of er door het creëren van de boombakken voldoende ruimte overblijft voor de 'shared space'.
- Om een goede afweging te maken bij de keuze voor het creëren van een omloop rond de trap in de ondergrondse hal of het behoud van een volwassen boom, is het belangrijk om beter inzichtelijk te maken wat de meerwaarde van de omloop zou kunnen zijn.
Advies: Maak inzichtelijk wat de argumenten zijn voor het creëren van een omloop rond de trap bij de ondergrondse publieksentree. Welke rol zou de omloop kunnen spelen?
- Het Kwaliteitsteam benadrukt dat het mooi is dat de grondwetbank een betekenis krijgt in het nieuwe ontwerp.
- De leden adviseren om ook na te denken over het ontwerp, als de verdiepte toegang in de nacht afgesloten dient te worden.
- Het Kwaliteitsteam is nog niet overtuigd van het ontwerp van het bovengrondse liftvolume. Hier is nader ontwerponderzoek voor nodig.
- Tenslotte wordt er aandacht gevraagd voor het feit dat een glad-afgewerkte pleinvharding kan leiden tot gevaarlijke situaties in verband met gladheid.

Buitenruimte

Het ontwerp voor de buitenruimte is gebaseerd op een aantal uitgangspunten:

- Verhelderen van de stedenbouwkundige structuur
- Versterken van de eigen identiteit van de verschillende buitenruimten

- Het verbeteren van de gebruiks- en belevingswaarde
- Samenbrengen van alle eisen tot een vanzelfsprekende en samenhangende beeldkwaliteit

Rondom de Grafelijke Zalen – herinterpretatie van historische ordening

In de geschiedenis is de inrichting van de buitenruimte rondom de Grafelijke Zalen steeds aangepast op veranderend gebruik. De tweedeling in een voor- en achterhof en compartimentering met elk een eigen sfeer, gebruik en karakter is in de bestaande inrichting vrijwel verdwenen. In het ontwerp wordt dit opnieuw teruggebracht. Bij het Opperhof wordt de hoogteligging van het maaiveld en het bestratingspatroon aangepast. De fontein wordt verplaatst, zodat deze centraal op het plein komt te liggen. De hoofdentrees van de verschillende bouwdelen die aan het Opperhof grenzen worden rolstoel toegankelijk gemaakt.

De ontwerpers bereiden zich daarnaast voor op een toekomstige publieksentree voor de Grafelijke Zalen bij het Cocken Hof. In het ontwerp voor de buitenruimte wordt het mogelijk gemaakt om deze entree in een later stadium alsnog te kunnen realiseren. Dit heeft met name consequenties voor de hoogteligging van het plein. Ook in de Gravinnentuin wordt de hoogteligging van het maaiveld verlaagd. Om de alleenstaande boom in de Gravinnentuin wordt een grote bak met zitrand gemaakt, zodat het wortelpakket gehandhaafd kan blijven.

Voormalige Hofgracht terugbrengen

Er wordt aangegeven dat de nieuwe poorten en toegangen tot het Binnenhof niet bijdragen aan de ruimtelijke beleving en leesbaarheid van het complex. Daarom wordt voorgesteld om aan de kant van het Buitenhof, de voormalige Hofgracht terug te brengen. Door de introductie van een zeven meter brede gracht en een relatief smalle brug, komen de gevels van de bebouwing weer in het water te staan. **10.1.b Wob**

Er wordt nog onderzocht waar de gracht precies zou moeten eindigen. Er is een wens vanuit de Tweede Kamer om een uitgang bij de Raad van State te handhaven, waardoor de gracht iets korter zou moeten worden dan de ontwerpers in eerste instantie bedacht hadden. Gevreesd wordt dat dit zou kunnen leiden tot onwenselijke ruimtelijke ingrepen met betrekking tot beveiliging zoals paaltjes en hekjes.

De ontwerpers geven aan dat het soms lastig is om te bepalen op welke tijdschaal het toekomstige ontwerp van de gracht aansluit. Bij de uitwerking en detaillering van de kademuuren vraagt dit nog om nader onderzoek. Wordt hier gekozen om aan te sluiten op de doorbraak van Berlage of op eerdere ingrepen? Er wordt voorgesteld om de bommenrij langs de gracht met 1.60 meter op te schuiven, zodat er meer ruimte ontstaat voor voetgangers. Er wordt nog gekeken of er hekjes moeten komen langs de gracht. De muur van de gracht wordt enigszins schuin geplaatst om de bevordering van muurvegetatie te stimuleren.

Overige tuinen en binnenplaatsen – plekken van rust en verkoeling

Door tuinen op de voormalige Hofgracht een samenhangende inrichting te geven, wordt een heldere en overzichtelijke structuur in het gebouwencomplex gebracht. De cour in het Nieuw Stadhouderskwartier, de binnenplaats aan de oude Balzaal en de cour en binnenplaats in het voormalig ministerie van Justitie worden beter toegankelijk en groener gemaakt. Op deze manier worden nieuwe verblijfsruimten gecreëerd.

Over het voortzetten van de groene structuur in bouwdeel N (bij de Schepelhal en in de ruimte tussen gebouw C en K) bestaat nog onduidelijkheid. Op dit moment worden twee expeditie ruimtes voorzien, aan de Pleinzijde en tegenover het Mauritshuis. **10.1.b Wob**

Reactie Kwaliteitsteam:

- Heldere presentatie! Veel waardering voor het werk. De meerwaarde van het terugbrengen van de gracht is duidelijk in de presentatie van de ontwerpers te zien. Dit wordt een prachtig onderdeel van de verbouwing. Het aanzicht van het Buitenhof wordt sterk verbeterd.
- De leden van het Kwaliteitsteam zijn voorstander van het doortrekken van de gracht. De deur naar de Raad van State die mogelijk aan het einde van de gracht nodig is, is een kwetsbaar punt, **10.1.b Wob**

Het einde van de gracht zou juist een plek moeten zijn waar men de lengterichting van de gracht zou moeten kunnen ervaren.

- Het voorstel voor de kademuur is mooi. Het is een goed idee om hier muurvegetatie te stimuleren. De leden zijn benieuwd naar de verdere uitwerkingen.
- Het Kwaliteitsteam vraagt zich af in hoeverre de gebruiker zich realiseert wat de betekenis zou kunnen zijn van de 'groene gracht' en wil graag weten wat de plannen zijn voor de Schepelhal. Het is weliswaar geen buitenruimte, maar het zou mooi zijn als de ruimte aansluit bij de 'groene grachtstructuur'. Het is een belangrijke schakel in het hele verhaal, en lijkt nu een blinde vlek te zijn. Graag gaat het Kwaliteitsteam hierover in gesprek met de Tweede Kamer.
Advies: De Schepelhal kan een belangrijke rol spelen in het vormgeven van de 'groene gracht' en is een belangrijke schakel tussen de publieksentree van de Tweede Kamer en de entree van de Grafelijke zalen. Het Kwaliteitsteam is groot voorstander van een 'groene invulling' van de Schepelhal en zal daar actief op adviseren.
- Het Kwaliteitsteam vindt het een goede zet om het maaiveld te verlagen aan de kant van de Grafelijke zalen om de mogelijkheid te creëren om op termijn alsnog een nieuwe entree voor de Grafelijke zalen te kunnen maken. De leden benadrukken dat het zeer belangrijk is dat die nieuwe entree er uiteindelijk ook daadwerkelijk komt. Dit is een van de prachtigste en oudste delen van het Binnenhof. Het is zonde als het niet optimaal gebruikt kan worden door publiek.
- De buitenruimte van het Binnenhof bestaat voor een groot deel uit een steenachtig oppervlak. Het Kwaliteitsteam geeft aan dat het nog onduidelijk is hoe er precies met wateroverlast wordt omgegaan. Opvang van regenwater onder de bestrating zou een interessante oplossing kunnen zijn. Nu er toch een grote infrastructuur aangelegd gaat worden voor de centrale energievoorziening is er een kans om een lekgoot te realiseren waar het water kan worden opgevangen en opgeslagen.
- Het Kwaliteitsteam heeft een sterke voorkeur het creëren van een 'groene gracht' tussen gebouw C en K **10.1.b Wob**.

Advies: 10.1.b Wob

én het creëren van een 'groene gracht' tussen gebouw C en K. De groene kwaliteiten van de gracht op deze plek zijn van wezenlijk belang. De ontwikkelingen 10.1.b Wob bieden kansen om een alternatieve oplossing 10.1.b Wob te onderzoeken.

Centrale Energievoorziening

10.1.b Wob

10.1.b Wob

Rookgasafvoer

10.1.b Wob

De adviseurs geven aan dat er uiteindelijk gekozen is voor de eerste optie, omdat de ruimtelijke impact hiervan het minst groot is.

Reactie Kwaliteitsteam:

- Veel dank voor de presentatie. 10.1.b Wob
10.1.b Wob

Het biedt veel kansen. Het Kwaliteitsteam kan de logica van de ingreep goed volgen.

- Het Kwaliteitsteam benadrukt dat de rookgasafvoer een heftige ingreep is omdat daar enorme rookgaskanalen voor nodig zijn. Er wordt gevraagd of de aggregaten

10.1.b Wob gebruik zouden kunnen maken van schoner gas, batterijtechniek 10.1.b Wob 10.1.b Wob

Advies: Onderzoek of er bij de 10.1.b Wob centrale energievoorziening gebruikgemaakt kan worden van waterstof of batterijtechniek in plaats van diesel. Als de bron duurzamer wordt, wordt de luchtafvoer schoner en zal de ruimtelijke impact op het Binnenhof kleiner zijn. Het is van belang om vooruit te kijken naar de toekomst en in te spelen op nieuwe ontwikkelingen.

- Gevraagd wordt hoe de voorgestelde ingreep van de centrale energievoorziening zich verhoudt tot archeologie.
- Uit verschillende gesprekken die het Kwaliteitsteam heeft gevoerd met installateurs, adviseurs en ontwerpers is naar voor gekomen dat de impact van de installaties op de monumentale bouwdelen groot is en dat dit in een aantal gevallen tot ongewenste situaties leidt. Als er besloten wordt 10.1.b Wob zou het interessant zijn om te onderzoeken of een aantal knelpunten in de bouwdelen met betrekking tot installatietechniek opgelost zouden kunnen worden 10.1.b Wob

Advies: Onderzoek of een aantal knelpunten in de monumentale bouwdelen met betrekking tot installatietechniek opgelost zouden kunnen worden door een koppeling te maken 10.1.b Wob

. In plaats van alleen te kijken naar de centrale energievoorziening is het van belang op zoek te gaan naar slimme koppelkansen, zodat de monumentale bouwdelen deels vrijgespeeld kunnen worden.

- Gevraagd wordt wat de draaglast van het dak van de kelder is? Hulpdiensten moeten hier overheen kunnen rijden.
- De leden vragen aandacht voor de ruimtelijke impact 10.1.b Wob Hoe kan er gezorgd worden dat er zo min mogelijk verstorende elementen op het plein komen?

Mededelingen en afsluiting

De volgende bijeenkomst van het Kwaliteitsteam is op 1 september van 9:00 – 12:00 uur in de Kelderzaal op het Binnenhof.